

ЕРЛАРДАН САМАРАЛИ ФЙДАЛАНИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ЧОРА-ТАДБИРЛАР

Анварбекова Чарос Анварбек қизи
Анваржонова Севинчхон Замонжон қизи
Нормамадова Шохсанам Жахонгир қизи

Аннотация: *Вилоятларнинг суғориладиган ер майдонлари унумдорлигини ошириш. Агрокимёвий тадбирлар. Ерни шудгор қилиш ва экиш. Агротехника тадбирлар. Экологик ва мелиоратив ҳолатларини яхшилаш. Навбатлаб ва қисқа ротацияли экишни жорий этиш. Тупроқларни ирригация ва шамол эрозиясидан муҳофаза қилиш. Тог олди ва тоғости худудлари лалми тупроқлари ҳолатини тубдан яхшилаш.*

Калит сўзлар: *ер, тупроқ, агротехника, органик ва минерал ўғитлар, чора-тадбирлар, шўрланиш даражаси.*

Кириш

Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларнинг суғориладиган ер майдонлари унумдорлигини ошириш, деградация жараёнларига қарши курашиш ва кишлок хўжалиги экинларидан юқори ҳосил олиш мақсадида қуйидаги илмий асосланган чора-тадбирларни жорий этиш тавсия этилади: Агрокимёвий тадбирлардан – кишлок хўжалиги экинларини ўғитлашда, тупроқ таркибидаги тузлар, шўрланиш даражаси таъсирида ўғитлар самарадорлиги 50% га камайиб бориши туфайли кучли шўрланган суғориладиган ер майдонларига гектарига 150-160 кг азот, 125-140 кг фосфор ўғитларини қўллаш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, кузда шудгор қилинмайдиган сизот суви юзага яқин ерларда минерал ўғитларни юқори меъёрда бериш ва икки ярусли плугларда баҳорги шудгорлаш тавсия этилади.

- суғориладиган ер майдонларига кузги шудгор олдидан фосфорли ўғитларни 70%, калий ўғитларни 50% ҳамда органик ўғитлардан гектарига 20-30 тонна ёки компост шаклида 15-20 тоннадан солиш тавсия этилади. Шунингдек, фосфорли ва калийли минерал ўғитларни тақчиллигини ҳисобга олиб, тупроқларни органик моддалар билан бойитиш ва уларнинг кимёвий, физикавий, агрокимёвий, экологик ва мелиоратив ҳолатларини яхшилаш мақсадида ноанъанавий агрорудалардан (бентонит, глауконит ва бошқалар), нисбатан арзон органо-минерал ўғитлар ва улар асосида тайёрланган компостлар, таркибида озика элементи бўлган хомашё ва чиқиндилардан фосфорит, фосфогипслардан фойдаланиш тавсия этилади;

- ерларни текислаш, бегона ўтлардан тозалаш, томчилатиб суғориш каби агротехник тадбирлар сувни 50% гача тежайди ва бошқа агротехник тадбирларни камайишига олиб келади. Навбатлаб ва қисқа ротацияли экишни жорий этиш, ғўзадан бўшаган бонитет балли паст бўлган ер майдонларида шўрга чидамли, кўп йиллик

озуқабоп, дуккакли, мойли ва сабзавот-полиз экинларини юқори агротехника талаблари асосида етиштириш мақсадга мувофиқ бўлиб, тупроқлар унумдорлиги йил сайин ошиб боради;

- унумдорлиги паст, ғўза ҳосилдорлиги 8-12 центнердан ошмайдиган, мелиорациялаш ва қайта ўзлаштириш даври 6-8 йилни ташкил этадиган, қийин мелиорацияланадиган, шўрланган, мураккаб агротехник ва мелиоратив тадбирларни талаб этувчи ерларга маҳаллий ўғитларни (гўнг – 20 т/га), чуқур юмшатиш (50-60 см), шўрини сифатли ювиш, сидерат экинлар экиш ва кўк масса ҳолида шудгор қилиш зарур;

- тупроқдаги гумус ва озиқа моддалари миқдори камайган ер майдонларида органик, органоминерал ва минерал ўғитларни табақалаштирилган ҳолда, қолаверса ҳар йили экинлар ҳосили ва вегетатив органлари билан олиб чиқиб кетилишини ҳисобга олган ҳолда қўллаш лозим.

Агромелиоратив тадбирлардан – фитомелиорация экинлари сифатида кучли ва жуда кучли шўрланган ерларда шўрга чидамли, дуккаклилар, илдиз тизими саноат ва тиббиёт соҳасида қимматбаҳо хомашё ҳисобланган “ширинмия” ўсимлигини мелиорант ўсимлик сифатида қўллаш орқали тупроқ қатламларидаги тузлар миқдорини камайтириб, сизот сувлари сатҳи чуқурлашади. Шунингдек, шўрхоклашган ва кучли шўрланган ерларда тупроқни сингдириш комплексидаги натрийни камайтирувчи – ўзлаштирувчи “Амарант ва бошқа натрийни ўзлаштирувчи” ўсимликларни экиш яхши самара беради.

- шўрланган суғориладиган ерларнинг шўрини ювишда тупроқларнинг шўрланиш даражаси ва типлари, текисланганлиги, механик таркиби, сув ўтказувчанлиги, сувда осон эрувчи тузлар миқдорини ҳисобга олиб, кучсиз шўрланган ерларда гектарига ўртача 2,5-3,5 минг м³, ўртача шўрланган ерларда 4,0-5,0 минг м³, кучли шўрланган ерларда 6,0-6,5 минг м³, жуда кучли шўрланган механик таркиби оғир тупроқларда 6,5-7,5 минг м³ меъёрларида ювиш мақсадга мувофиқдир. Кучсиз шўрланган ерлар 1 марта, ўртача шўрланган ерлар 2 марта ва кучли шўрланган ерларни 3 марта ювиш тавсия этилади;

- тупроқларни ирригация ва шамол эрозиясидан муҳофаза қилиш ҳамда олдини олиш учун суғориш техникасини мукамаллаштириш, тупроқ юза қисми қиялигининг катта-кичиклигига қараб суғориш меъёрларини аниқ белгилаш, суғориш эрозиясига қарши кимёвий ва биологик воситаларни

қўллаш, бундан ташқари оралик экинларни экиш, тупроқларнинг эрозияга учраганлик даражасига қараб органик ва минерал ўғитларни табақалаштирилган ҳолда қўллаш лозим.

Тоғ олди ва тоғости ҳудудлари лалми тупроқлари ҳолатини тубдан яхшилаш мақсадида қуйидаги тадбирлар мажмуасини қўллаш тавсия этилади:

- ўрта ва паст тоғлар ҳамда тоғолди ҳудудларида тарқалган турли даражада эрозияланган лалми жигарранг ва тўқ тусли бўз тупроқларда эрозиянинг олдини олиш ва етиштириладиган қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигини ва тупроқлар унумдорлигини ошириш мақсадида дон-беда кўп йиллик ўтлар алмашлаб экиш агротехнологиясини қўллаш;

- қиялик ерлари нишаблиги 5-7-100 гача бўлган майдонларга кузги ишлов беришда ерни кўндалангига ҳайдаш, минимал ишлов бериш технологиясини қўллаш, экинларни полоса қилиб экиш ва террасалар қилиш, кабилар тупроқ намлигини ошириш ва тупроқ юзасида ҳосил бўладиган сув оқими тезлигини камайтириш имконини беради. Қолаверса, лалми ерлардаги жарланиш ва турли деградация жараёнларининг олдини олиш учун тоғ ёнбағирларида жарликларни ва қирғоқни мустаҳкамловчи экинлар, яъни пистазорлар, жийдазорлар, ёнғоқзорлар, узумзорлар барпо қилиш мақсадга мувофиқдир; Шунингдек, лалми ерлардан самарали фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш, муҳофаза қилиш учун мойли, дуккакли ва озуқабоп экинлар етиштириш. Қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштириш тадбирлари. Тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш мақсадида биринчи навбатда бир контурда фақат бита турдаги экин жойлашишини таъминлаш зарур. Чунки. Битта контурда бир хил экин турини жойлаштириш қўлланиладиган агротехник ва бошқа тадбирларни ўтказишда қулайликларга эга. Бунда ҳар бир контур бўйича бажариладиган тадбирлар бир вақтда, бир хил усулда ва техника воситасида бажарилиши таъминланади. Бундан ташқари, бир контурга бир турдаги экин экилганда суғориш суви иқтисод қилиниши таъминланади.

Қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштиришда суғориладиган ўртача ва юқори унумдорликка эга (40 баллдан юқори) ерларга навбатлаш экиш тизимини жорий этишда пахта ва бошоқли дон (буғдой) экинларини жойлаштириш ва бунда ўтмишдош экин турини ҳам ҳисобга олиниши керак. Унумдорлиги 40 баллдан паст бўлган ерларга сабзавот, полиз, мойли, дуккакли, ем-хашак ва бошқа экинларни ҳамда боғ ва токзорларни жойлаштириш зарур. Сув билан етарли таъминланган ҳудудларда, асосан, пахта ва ғалла экинларини жойлаштириш ҳамда такрорий ва оралик экинларни етиштиришни режалаштириш, ортиқча намланиш шароитида тарқалган турли даражада шўрланган ерларда намсевар экинларни (шоли, тарик, оқ жўхори, мош) жойлаштириш. Унумдорлиги паст, оғир мелиорацияланадиган ерларда мелиорант ва дуккакли экинларни экиш тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга ёрдам беради. Қишлоқ хўжалик экинларини яхлит контурларда жойлаштирилиши оралик ва такрорий парваришда ва навбатлаб экишда қулай шароитлар яратади. Интенсив пакана ва ярим пакана боғларнинг барпо этилиши, сердаромад экинларни экиш, янги боғлар ва токзорлар барпо этиш ва улар орасига сабзавот экинларини етиштириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Джавакянц Ю.М, Горбач В.И. Виноград Узбекистана.Ташкент – 2001. – с. 69-149.
2. Мирзаев М.М и др. Агроуказания по садоводству и виноградарству для Узбекистана.Ташкент – 1967. с. 21-70.
- 3.Марупов А.Раҳматов А.Токни асосий касалликларидан ҳимоя қилиш. Тавсиянома. Тошкент – 2009.
4. Туркия Республикаси Озиқ-овқат қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳамда “Denizbank” ҳамкорлигида тайёрланган“ 100 та китобдан” иборат тўплами.
5. Марупов А., Раҳматов А. Токзорларда мильдю касаллигини бартараф этиш йўллари. “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. №11, 2010. б.23.
6. Маҳмудов О., Раҳматов А.А., Жалилов А.А., Узумзорларни ток канасидан ҳимоя қилиш. “Ўсимликлар ҳимояси ва карантини” журнали. Тошкент – 2016.-№1(7). - 33 б.
7. Раҳматов А.А., Марупов А.И. Антракноз//“Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. Тошкент – 2006. №7. б.24.